

Het witte blad beschreven

Reacties op het project-Coppieters-De Batselier

Een goed jaar geleden lichtte Maurits Coppieters in *Samenleving en politiek* een 'tipje van de sluier' op die 'het project-C' omhulde. Vandaag publiceren wij, heet van de naald, een aantal reacties op *Het Sienjaar*, het boek waarin hij samen met Norbert De Batselier zijn progressief maatschappijproject voorstelt.

Het Sienjaar bevat een analyse van de maatschappelijke uitdagingen, de politieke uitgangspunten van de auteurs en de oproep voor een radicaal democratische keuze. Daarnaast vindt u zes 'contracten' terug: het culturele, het ecologische, het sociale, het economische, het Vlaamse, en het mondiale contract.

In dit kader van *Samenleving en politiek* hebben we enkele reacties gebundeld. In volgende nummers zullen we hierop doorgaan. Eerst vindt u de commentaar van Patrick Stouthuysen en Frank Vandenbroucke op het boek in zijn geheel. Daarna formuleren andere auteurs bedenkingen bij vier 'contracten'. U leest achtereenvolgens de mening van Geert Dancet en François Willekens over het economische contract, Guy Quintelier over het ecologische contract, Bart Kerremans over het mondiale contract en Marc Holthof over het culturele contract.

In afspraak met de uitgever kregen de auteurs de voorlaatste drukproef toegestuurd. Het is mogelijk dat daarna nog kleine wijzigingen aan de tekst werden aangebracht.

Het plan-Stouthuysen door Patrick Stouthuysen

Ooit maakte ik deel uit van een groepje studenten, dat besloten had een einde te maken aan de verdeeldheid tussen de talloze linkse clubjes die aan de universiteit bestonden. We gingen samen zitten en schreven een manifest. Daar moest alleszins in komen dat we voor het socialisme waren. Het zelfbeherend socialisme, preciseerde iemand. Dat schreven we op. Een ecologisch verantwoord socialisme, stelde een ander. Uiteraard, dat moest in de tekst. Een socialisme dat ook oog had voor de Vlaamse zaak, zonder uiteraard eng nationalistisch te zijn. Iedereen knikte in-

stemmend en ook dat werd neergepend. En de vrouwen, vroeg iemand. Een feministisch socialisme, dus. En de vrede, waren we daar ook niet voor? Zo kwam er ook een passage over het anti-militarisme. Na verloop van tijd hadden we een, zo vonden we zelf, schitterende tekst. Alle problemen stonden erin en we hadden een einddoel beschreven waar niemand tegen kon zijn.

Een week later hielden we een gespreksavond waarop elk van de zeven aanwezigen ook nog zijn of haar favoriete thema in het manifest liet opnemen. Toen traden we naar buiten. Alle linkse clubjes hadden afgevaardigden gestuurd. Het werd een schitterend debat waarop alle wereldproblemen de revue passeerden. Telkens zo'n probleem in meer concrete termen werd gesteld, tekenden zich evenwel de gewone tegenstellingen af. Op het einde van de avond waren we geen stap dichterbij gekomen. We vergaderden nog een paar keer, met steeds minder aanwezigen, en namen ook nog het vraagstuk van de homo-emanipatie en de problematiek van de ex-gedetineerden in onze tekst op. Toen naderden de examens en hadden we andere dingen aan het hoofd.

Dat het project-Coppieters precies die herinnering in mij wakker roept, is geen goed teken. Er is zonder twijfel ernstig nagedacht over de bundel teksten die onder de hoofding *Het Sienjaar* wordt gepubliceerd. Alle grote problemen staan erin, er worden fundamentele uitgangspunten besproken, er worden algemene beginselen bepaald en veel, in het algemeen, nastrevenswaardige doelen gesteld. Er worden nogal wat sombere ontwikkelingen aangestipt en een groot aantal hoge noden onderkend. Het "visioen" waarover Maurits Coppieters het regelmatig had, heb ik gemist. Daarvoor is de tekst te zeer een waslijst van goede bedoelingen. Begeestering kon ik er evenmin in terugvinden. Daarvoor is de teneur van de teksten te somber.

De auteurs hebben de problemen die op ons afkomen zo dik in de verf gezet, dat de concluderende "contracten", die de basis van alternatieven moeten vormen, veeleer het karakter van vrome wensen krijgen. Als dit *Sienjaal* de basis van politieke vernieuwing moet worden, ziet het er niet goed uit.

Ik schep geen plezier in deze negatieve beoordeling. Er staan immers ook interessante ideeën in de tekst en de verantwoordelijke auteurs, Maurits Coppieters en Norbert De Batselier, die ik beiden zeer respecteer, staan borg voor de ernst en goede trouw van het geheel. Mijn probleem is dat ik hun fundamenteel uitgangspunt, dat je op basis van een ideologisch project een politieke dynamiek op gang kan brengen, niet deel. Om het scherp te stellen: er is geen tekort aan ideologische teksten en projecten. Meer zelfs: de laatste jaren is zo'n stroom van beginselverklaringen gepubliceerd, dat er veeleer sprake is van oververzadiging. De meer en minder geslaagde manifesten en boodschappen van politici van ongeveer alle politieke strekkingen, het rapport-Petrella, het Witboek van Delors, de Wereldbeeld-teksten van de groep rond Leo Apostel, het vaak ten onrechte verketterde Vlaanderen-Europa 2002-programma van de Vlaamse regering... Een boekenplank vol, waar *Het Sienjaal* nog net bijkan.

Het opstellen van principesverklaringen en het in kaart brengen van de fundamentele problemen van de mensheid wordt, oneerbiedig gezegd, nogal eens overschat. Vooral in linkse kringen. Zelfs de meest gehaaide real-politiekers kijken met een zeker respect naar de denkers, die om de zoveel tijd nog eens op een rij zetten waar het allemaal om gaat. Zulke denkers heten idealisten te zijn, en die heb je nodig. Idealisten zijn het zout in de pap. Zij zorgen voor de inspiratie van waaruit grootse dingen ontstaan. Vandaar dat links zo gecharmeerd is door grote en ver boven het gewemel verheven denkers. Wie vanachter zijn schrijftafel de wereld verklaart, is per definitie een zuiverder en dus ook groter geest, dan wie zijn handen vuil maakt aan het dagelijkse politieke bedrijf. Een linkse zaal gaat telkens weer plat wanneer een spreker verklaart dat je de zaak fundamenteeler moet aanpakken,

structureel benaderen, in een breder verband zien en in een langer tijdspectief kaderen. Wie zulke dingen vertelt is een idealist, een dromer. Concrete problemen dieper, fundamenteeler, structureler en op langere termijn willen aanpakken, dat horen we graag. Dat zulks vermoedelijk niet realiseerbaar is, is bijzaak. Het gaat om de goede bedoelingen. Het gaat er om dat af en toe iemand de zaak weet te verheffen boven de vervelende, beperkte en kortzichtige realiteit waarbinnen we ons in het dagelijkse leven bewegen. Idealisten koesteren we als de vertegenwoordigers van ons eigen slechte geweten.

Ik vind, maar dat is hier misschien niet helemaal aan de orde, idealisme niet noodzakelijk een goede eigenschap. Idealisten hebben verschrikkelijke dingen op hun geweten. De Rode Khmers waren ongetwijfeld idealisten: zij pakten de zaken zonder enige discussie fundamenteel en structureel aan. Als je er de geschiedenis van de sociaal-democratie op naleest, dan valt op hoezeer de belangrijke verwezenlijkingen precies niet het werk zijn van idealisten. Nogal wat boegbeelden van de sociaaldemocratische traditie - Anseele, Van Acker, Major - zouden vandaag wellicht als vervelend, kortzichtig en beperkt worden omschreven. Het waren ongetwijfeld gedreven mensen, met een bepaalde visie op wat goed en wenselijk was. Die visie werd evenwel onmiddellijk gekoppeld aan het inzicht dat het ook gaat om wat haalbaar en doenbaar is. Sociaal-democratie is altijd een zaak van een warm hart en een koel hoofd geweest. Wenselijkheid en haalbaarheid vormen voor sociaaldemocraten twee kanten van dezelfde medaille. Sociaaldemocraten zijn, uit de aard van de zaak, praktische idealisten.

Maurits Coppieters en Norbert De Batselier behoren zonder de minste twijfel tot dat slag van praktische idealisten. Precies daarom ben ik kritisch en wat ontgoocheld ten aanzien van het werkstuk dat ze hebben afgeleverd. Het project eindigt waar het wat mij betreft zou moeten beginnen. Problemen schetsen en abstracte oplossingen bedenken, is het gemakkelijke deel van het werk. Wat mij moeilijker en eigenlijk ook fundamenteeler voorkomt, is de stap van droom naar daad. Ik betwijfel of het eenvoudigweg een

kwestie van prioriteiten is: eerst omschrijven wat er mis is, vervolgens de grote doelstellingen vastleggen en ten slotte, met alle geïnteresseerden, een strategie bepalen. Eduard Bernstein, één van de grote sociaaldemocratische denkers, een man wiens herinnering we nalaten levend te houden, stelde ooit dat de beweging belangrijker is dan het doel. Dat, meer nog, de beweging eigenlijk het doel vormt. Die boutade is altijd verketterd als een cynisch bekrachtigen van de revisionistische uitverkoop van de grote idealen. In die uitspraak zit evenwel een vorm van wijsheid, die sociaaldemocraten vandaag evenzeer nodig hebben als honderd jaar geleden.

Bernstein bedoelde dat politieke projecten niet op papier, maar in de realiteit vorm en inhoud krijgen. De sociaal-democratie had in 1896 geen zoveelste actualisering van de boodschap van Marx en Engels nodig. Vakbondsmilitanten en partijleden probeerden in de praktijk de concrete leefomstandigheden van concrete mensen te verbeteren. Ze probeerden, binnen de bestaande context, rekening houdend met de bestaande machtsverhoudingen, reëel leed uit de wereld te helpen. In die gegeven situaties probeerden ze er het beste van te maken. Ze maakten moeilijke en verscheurende keuzes. Soms hadden ze het; achteraf bekeken, bij het verkeerde eind. Soms leden ze nederlagen die ze aan zichzelf hadden te wijten. Van die praktijk leerden ze evenwel. Doorheen die concrete ervaringen ontstond een eigen politiek project, werd het duidelijk op welke punten bondgenoten konden worden gevonden en werden de socialistische idealen op hun waarde getoetst.

In 1996 is het niet anders. Politieke vernieuwing zal, als ze er komt, uiteindelijk een praktische zaak zijn. Ik vrees dat het met de manifesten, de 'sienjalen' en de beginselverklaringen zal aflopen als met het experiment in 'progressieve frontvorming', dat we destijds aan de universiteit bedachten. Schitterende teksten die dode letter blijven. Tegenover het project-Coppieters stel ik het plan-Stouthuysen. Laat ons één concreet thema kiezen, waarrond we het volgende jaar gaan werken. Een thema dat iedereen bezighoudt en waar iedereen mee te maken heeft: oude en nieuwe linksen, partijleden en niet-par-

tijleden, potentiële en reële SP-stemmers, politieke militanten en politiek afzijdigen. De mobiliteitsproblematiek bijvoorbeeld. Iedereen klaagt steen en been over de files, iedereen is ontevreden over het openbaar vervoer.

Maak dat tot een centraal thema. Kies een overkoepelende slogan die duidelijk maakt waar het om gaat. Beleg eerst een reeks bijeenkomsten, waarop iedereen die zich professioneel met de problematiek bezighoudt, zijn of haar oplossingen presenteert. Breng daarover een reeks informatiebrochures uit. Goed geschreven, vlot leesbaar. Hou vervolgens overal te lande lokale hoorzittingen waar iedereen die dat wenst zijn of haar visie kan uiteenzetten. Laat honderden mobiliteitsinitiatieven groeien en concrete oplossingen bedenken. Maak desnoods op het Internet een website, waarop geïnteresseerden plannen, hoe gek en ondoordacht ook, kwijt kunnen. Breng al die elementen samen tot een concreet tien punten-programma. Organiseer daarrond acties en betogingen. Koppel daaraan de verbintenis dat je binnen een aantal maanden in het parlement wetsvoorstellen dienaangaande zal indienen. Maak duidelijk dat je op alle vlakken - lokaal, Vlaams, federaal en Europees - initiatieven zal nemen. Ga rond die wetsvoorstellen met alle geïnteresseerde partijen en organisaties samen zitten.

Wees creatief. Laat oude vormen en gedachten varen. Breng tegenpolen samen. Laat de automobielfederatie debateren met Greenpeace; leg ze alletwee het vuur aan de schenen. Breng de vertegenwoordigers van de nieuwe sociale bewegingen, die enige ervaring hebben met originele acties, samen met de spoorvakbonden. Laat ze samen zoeken naar andere actiemethoden dan de traditionele treinstakingen waar niemand, en zeker het openbaar vervoer niet, beter van wordt. Confronteer andere partijen met die dynamiek. Laat ze kleur bekennen. Voor je het weet, zo voorspel ik, zie je in de praktijk precies die groepen waarop het project-Coppieters zich richt, samen dezelfde standpunten verdedigen. Zo ontstaat, in de realiteit, het "radicaal democratisch project", waar *Het Sienjaar* het over heeft. Via het mobiliteitsdebat kan je mensen die allang met de politiek hebben gebroken, warm maken.

Breng ze samen en laat ze, rond concrete onderwerpen, samen problemen analyseren, prioriteiten bepalen, voor- en nadelen afwegen. Laat ze zelf ontdekken welke gemeenschappelijke belangen ze hebben en hoe moeilijk het soms is om die te verzoenen met wat ieder afzonderlijk wenselijk acht. Zo geraakt ook nog de kloof tussen burger en politiek gedicht.

Het plan-Stouthuysen is - als het werkt, want ook dat is sociaaldemocratisch: doeltreffendheid is even belangrijk als analyse en uitgangspunten - voor herhaling en variatie vatbaar. Er zijn massa's thema's te verzinnen, waarrond je concrete mensen en organisaties samen kan brengen en in de realiteit politieke vernieuwing tot stand brengen. Wie, zoals Maurits Coppieters en Norbert de Batselier, al die thema's wil verbinden tot een samenhangende analyse, staat het uiteraard vrij dat te doen. Het is duidelijk dat zo'n werkstuk inspirerend kan werken en mensen de grote verbanden tussen concrete problemen kan verduidelijken. Als zo'n werkstuk kan groeien vanuit een maatschappelijke dynamiek, vanuit de concrete bezigheden van mensen die rond concrete thema's naar oplossingen zoeken, dan zal zo'n tekst vermoedelijk ook meer geestdrift en bezieling oproepen. Dat is wat Bernstein bedoelde met de beweging die belangrijker is dan het doel. Dat is praktisch idealisme.

**Een sienjaal om aan de slag te gaan
door Frank Vandenbroucke**

Een gerijpte vrucht

Het project-Coppieters dat vandaag voorligt, is de vrucht van een rijpingsproces. In *Het Sienjaal* wordt dat rijpingsproces openhartig getoond, door de opname van twee toespraken van de sleutelfiguren, Coppieters en De Batselier, en door enkele zelf-kritische zinnen in de inleiding. Dat is zowel sympathiek als interessant. Om de kwaliteit van de vrucht te kunnen beoordelen, is het nuttig de achtergronden van het rijpingsproces in herinnering te brengen.

Luc Huyse lanceerde de uitdrukking "herverkaveling" in het boeiende rapport dat hij voor de SP maakte over de verkiezingen van 24 november 1991. Hij deed dat via een als het ware

terloops geformuleerde bedenking op het einde van de tekst: "Nu mist het politieke debat diepgang. De burger heeft te vaak de indruk dat de partijen alleen kibbelen over details. Die laatste gedachte is te koppelen aan een andere: kan Vlaanderen in de nabije toekomst wel ontsnappen aan een grondige herverkaveling van het politieke landschap, aan een hergroepering van de partijen in twee, hoogstens drie formaties?" [1]. Verder onderstreep ik dat Huyse hier inderdaad twee verschillende gedachten aan elkaar koppelde, die we slechts met enige moeite terug uit elkaar gekregen hebben.

Niet de SP, maar wel de PVV nam deze bedenking ter harte. Zo leek het toch. De ervaring van de voorbije jaren moet ons intussen één les geleerd hebben. De VLD vertrok van een duidelijke ideologische keuze, maar het bestuursprogramma spiegelde zowel een liberale als een sociale toekomst voor. Daarin was het programma niet samenhangend, en niet operationeel: zodra men onderzocht of het VLD-programma een aantal uitgestalde beloften kon waarmaken, bleek dat een en ander op los zand gebouwd was, en alleszins onuitvoerbaar zonder draconische bezuinigingen in de sociale zekerheid. Ik heb de VLD-teksten over sociale zekerheid daarom vergeleken met Reaganomics: de fantaisistische idee dat je door belastingsverlagingen de overheidsinkomsten zou verhogen, was ideologisch mischien bruikbaar, maar in de praktijk een catastrofe voor de Amerikaanse begroting. Terwijl anderen wild liepen over de "stijl" van de VLD, rekenden wij dus op de juistheid van onze analyse, op de betrouwbaarheid van onze berekeningen en op het gezonde verstand van de mensen die deze droge argumenten zouden horen. En inderdaad: geleidelijk werden onze cijfers en argumenten door velen overgenomen, en tijdens de volgende verkiezingscampagnes bleek dit de achillespees van de VLD. Hieruit wil ik ook voor *onzelf een besluit trekken: een verruimingsprogramma kan geen optelsom zijn van mooie ideeën zonder samenhang. Zonder samenhangende analyse, die getoetst wordt aan de feiten, kan je een tijdje grote sier maken, maar niet voor lang. Die strenge eis geldt ook voor progressieve vernieuwing.*

De nuchtere diagnose van Huyse dat het politieke leven met enkele grote formaties overzichtelijker zou zijn, botst op een politiek gegeven: partijen zijn niet zoals vennootschappen, die je kan fusioneren door een akkoord tussen enkele grote aandeelhouders. Partijen bestaan uit mensen die dikwijls een heel of een half leven besteed hebben aan de opbouw van "hun" organisatie. En vooral: de kiezers van partijen zijn geen aandelen waarover je vrij kan beschikken, en die je kan verschuiven naar eigen voorkeur. Dat was één van de redenen waarom wij geen poging ondernamen in deze richting. Maar vooral hadden we in 1992 het gevoel dat eerst een andere opdracht aan de orde stond: als het leven binnen de muren van de SP niet aantrekkelijker gemaakt werd, dan had het weinig zin grote "uitnodigingen" te lanceren om die muren open te breken. De eerste opdracht was dus een aanzet tot organisatorische en ideologische vernieuwing binnen de SP.

Dat betekende echter niet dat er geen nood tot samenwerking bestond met andere progressieve en democratische krachten, over de partijgrenzen heen. In de loop van 1992, 1993 en 1994 herhaalden we daarom telkens opnieuw oproepen tot samenwerking tussen diegenen in Vlaanderen die geloven in solidariteit en verdraagzaamheid. Deze oproepen waren niet zonder voorwerp. Niet alleen onderhandelden we toen samen met VU, Agalev en CVP het Sint-Michielsakkoord, wat nodig was om de democratische instellingen meer levenskracht te geven [2]. Dezelfde partijen steunden de oprichting van het Centrum voor Gelijke Kansen en Racismebestrijding, tegen VLD en Vlaams Blok in [3].

We hadden - en hebben - alle belang bij een scherp onderscheid tussen wat Luc Huyse in 1992 had genoemd "de diepgang van het politieke debat" enerzijds, en de "hergroepering van de politieke partijen in twee of drie formaties" anderzijds. De twee ideeën worden gemakkelijk met elkaar verward. Norbert De Batselier heeft een en ander echter perfect verwoord op het SP-Congres van 9 en 10 december 1995, in een toespraak die opgenomen is in *Het Sienjaal*. De eerste fase van het project-Coppieters, aldus De Batselier, is het denkwerk rond enkele hoofdlij-

nen. "In een tweede fase zal moeten blijken hoe rijp Vlaanderen is voor een heroriënterend maatschappelijk project, waar iedere groep afzonderlijk, met behoud van identiteit, zich in terugvindt en met enthousiasme en strijd lust aan meewerkt." [4] Maar het gaat daarbij niet om een fusie van verschillende partijen. "Er is nood aan maatschappelijke projecten. In het meervoud dus. (...) Dit is dus het tegendeel van een éénheidsworstpartij." [5]

Norbert De Batselier heeft zo duidelijk gemaakt dat een aantal "argumenten" die aangevoerd werden om "neen" te zeggen, veeleer uitvluchten zijn: het gaat niet om een operatie rond de SP, wij willen geen eenheidsworst, wij willen wel een maatschappelijk debat en samenwerking in concrete acties. Wat de procedure betreft, lijkt me dit een ijzersterk uitgangspunt.

Dat uitgangspunt moet ons ook hoeden voor dwaze tactische spelletjes. Het meest geliefde politieke spel is: de zwakheid en inconsequentie bewijzen van wie ideologisch dicht bij je staat. Zwakheid omdat de andere "niet ver genoeg gaat", "compromissen maakt in een regering" (een kritiek die de groenen vanzelfsprekend op de SP kunnen formuleren), of omdat de andere "geen verantwoordelijkheid neemt en in de praktijk niets verandert" (een kritiek die de SP op de groenen zou kunnen leveren). Net zoals een programmatorische herbronning zich bij de SP niet mag beperken tot wat de SP vandaag in de regering kan verwezenlijken, zo mag een debat tussen verschillende partijen zich niet beperken tot de actualiteit van het regeringsbeleid. Het gaat in de eerste plaats om de grondslagen van wat we in de toekomst willen doen. Ik doe hiermee geen oproep tot wereldvreemd irrealisme of tot onverantwoordelijkheid. Machtsverhoudingen zijn belangrijk, maar een politiek project moet zich ook de vraag stellen hoe machtsverhoudingen kunnen wijzigen, en wát men daarbij als doelstellingen hanteert.

Het project-Coppieters roept niet op tot een debat over "de (zwakheden, inconsequenties, tegengestelde strekkingen, berekeningen, dubbelzinnigheden van de) SP", over "de (zelfde lijstje) groenen", of over "de (zelfde lijstje) Volksunie". Het project-Coppieters roept op tot een debat

over het project-Coppieters.

Sterke waarden

Niet alleen de procedure is een sterk punt in *Het Sienjaal*, ook de basiswaarden vormen mijns inziens een stevig uitgangspunt. Vroeger kon je "de vooruitgang" en "het algemeen belang" verzeenzelfigen met de belangen van de arbeidersklasse [6], maar vandaag is dat niet meer vanzelfsprekend. *Het Sienjaal* pleit ondubbelzinnig voor de moralisering van ons politieke programma, waarbij "het algemeen belang" belangrijker is dan deel- of groepsbelangen: "Het is een dwingende opgave de (vanzelfsprekende) eenheid van ethiek en politiek te herstellen. Iedereen moet er zich bovendien van bewust zijn dat 'goed' samenleven niet kan zonder een actieve zorg voor de 'polis', voor het algemeen belang, voor de gehele maatschappij zonder uitsluiting." [7] Wie dit ter harte neemt, moet afscheid nemen van een deel van de klassieke linkse retoriek, die ook beperkte groepsbelangen graag verpakte in stoere principes van klassenstrijd. Wie dit ter harte neemt, kan evenmin kiezen voor een zogenaamd "contestatair" politiek of syndicaal militantisme, dat geen enkele verantwoordelijkheid neemt voor het algemeen belang of voor het belang van uitgesloten groepen - zoals de werklozen.

De basiswaarden zijn de vrijheid en gelijkwaardigheid van alle mensen, en de verbondenheid in het "samen-ik-zijn", een mooie uitdrukking die Norbert De Batselier ook liet noteren in de SP-Congresteksten van december 1993: "De verbondenheid van alle mensen - het samen-ik-zijn - is de basisgedachte, waaruit concrete, daadwerkelijke solidariteit voortvloeit. Het is een solidariteit die het individu niet nekt, maar die daarentegen individuele vrijheid en ontplooiing combineert met gemeenschapszin." [8]

Terecht wordt onderstreept dat dit een gemeenschappelijk vertrekpunt is van meerdere partijen: "Wij onderkennen dat de partijen SP, Agalev en VU, met al hun onvolmaaktheden, in hun bestaan zelf en in hun programma's gebouwd zijn op de onaantastbare vrijheid, waardigheid en gelijkheid van ieder mens en op de onvervangbare draagkracht van het sociale weefsel. Wij geloven dat zij ervan uitgaan dat de poli-

tiek een onvervangbare vormgevende en sturende taak heeft." [9]

Wie alle mensen beschouwt als vrij en gelijkwaardig, moet daaruit wel radikaal egalitaire besluiten trekken: "Het eerste uitgangspunt van de sociale rechtsstaat is egalitaristisch; er moeten gegronde redenen zijn om burgers, in institutioneel opzicht, ongelijk of verschillend te bejegenen. Het wegwerken van ongejustifieerde ongelijkheden, of zij nu berusten op sociale afkomst, geslacht, cultuur, levensbeschouwing, seksuele voorkeur, enz., vormt voor de sociale rechtsstaat een wezensopdracht..." [10] Dit is een (ietwat ingewikkelde) formulering van het "verschilprincipe" dat John Rawls afgeleid heeft uit het ideale maatschappelijke contract, zoals dat tot stand zou komen tussen echt vrije en echt gelijke mensen [11]. Belangrijk zijn ook de beschouwingen over de "onoverkomelijke eindigheden, limieten, begrenzingen", die in tegenstelling staan tot de vrijheidsethiek van de jaren '50 en '60, waarbij voortdurend normen en grenzen verlegd werden [12]. De "limieten en begrenzingen" verwijzen zowel naar de ecologie als naar de cultuur van het dagelijkse samenleven.

Aan deze kernachtige passages uit *Het Sienjaal* heb ik zeer weinig toe te voegen. Er schuilt een rijkdom aan waarden in, die verder uitgewerkt kunnen worden. Als ethisch uitgangspunt voor een diepgaand debat tussen verschillende partijen, vind ik deze en andere passages in *Het Sienjaal* echter ruim voldoende.

Uit te klaren analyse

Politieke actie kan niet zonder kritische theorie van de samenleving. Om voor politieke activisten nuttig te zijn, moet een kritische theorie aan twee vereisten beantwoorden. Ze moet, ten eerste, een correct en helder begrip aanreiken van de ontwikkelingen in de samenleving, waarbij analyse niet verdrongen mag worden door retoriek. Ze moet, ten tweede, toelaten het verschil vast te stellen tussen dat wat "is" (of wat zou gebeuren als we niet ingrijpen), en dat wat "wenselijk" en - op basis van politieke actie - "mogelijk" is. Een kritische politieke theorie moet de werkelijkheid zorgvuldig analyseren, en aanduiden welke keuzes - in het licht van onze

opvatting over wenselijke ontwikkelingen - mogelijk zijn. Op dit vlak heeft het project-Coppie-ters mijns inziens behoefte aan opheldering, en hebben we dus een lang maar boeiend debat voor de boeg.

Je zou de analyse in *Het Sienjaal* kunnen omschrijven als "Petrella-plus". Uit de ingesloten toespraken en de citaten blijkt dat het Rapport van de Groep van Lissabon o.l.v. Riccardo Petrella een belangrijke inspiratiebron was. Maar de tekst voegt aan het verhaal van Petrella heel wat elementen toe, en legt andere, niet-economische accenten. In een vorige bijdrage in *Samenleving en politiek* heb ik betoogd dat het rapport-Petrella ons als zodanig geen bruikbare kritische theorie van de samenleving biedt: goede uitgangsvragen, boeiende intuïties en een sterke morele oproep worden er gehandicapt door onzorgvuldige analyse, zodat een helder perspectief op politieke actie uitblijft. Het Rapport van de Groep van Lissabon suggereert zonder veel argumenten dat "economische globalisering" de belangrijkste oorzaak is van de werkloosheid en van de druk op onze sociale verworvenheden, en verwaarloost de spanningen en problemen binnen de rijke welvaartsstaten [13].

Dat *Het Sienjaal* andere dan economische accenten toevoegt aan de uiteenzetting van Petrella is belangrijk. Een van mijn bedenkingen bij het rapport-Petrella betreft precies het overtrokken beeld van de economische globalisering. Het economische determinisme waarmee we als vanzelfsprekend op zoek gaan naar "de economische verklaring" voor maatschappelijke ontwikkelingen, is overigens een oude ziekte van links. Zoals ik in mijn vorige bijdrage in *Samenleving en politiek* benadrukt heb, moet een progressief project frontaal ingaan tegen de overwoekering van steeds meer maatschappelijke domeinen door het concurrentiële markt-denken. De verklaring voor dat verschijnsel is ongetwijfeld complex. De analyse die *Het Sienjaal* daarvan biedt, is in dit stadium naar mijn gevoel nog onvoldoende helder (eerste voorwaarde voor een kritische theorie) en ook onvoldoende operationeel voor politieke actie (tweede voorwaarde voor een kritische theorie). Wat me stoort is de onduidelijke omschrijving van sommige sleutelbegrip-

pen. De feitelijke ontwikkelingen waarnaar men verwijst, zijn niet altijd klaar gedefinieerd. Het waardeoordeel dat men over deze ontwikkelingen wil vellen, is ook niet altijd duidelijk. Ondanks de sterke waarden die *Het Sienjaal* aan geeft, vinden we daardoor onvoldoende hefboomen om te oordelen en tot politieke actie over te gaan.

Sleutelbegrippen zijn: globalisering, fragmentering, rationalisering; daarbij voegt zich herhaaldelijk de uitdrukking "postmodern(iteit)".

Op blz. 31 van *Het Sienjaal* wordt "globalisering" via een citaat van Petrella en los van de tekst gedefinieerd als een vooral economisch proces; op blz. 37 wordt globalisering in een breder verband geplaatst. Men heeft het daar over de verzwakking van de natie-staten, vooral ten gevolge van economische en technologische ontwikkelingen; de tekst verwijst naar delokalisatie, schaalvergroting en informatisering. Verder worden daar nog andere elementen aan toegevoegd. Op blz. 45 worden ten slotte "vijf motoren" voor de globalisering aangegeven. Een bondige en op zichzelf staande omschrijving van wat precies met "globalisering" bedoeld wordt, vind je mijns inziens pas op het einde van het boek, in een kort citaat van Luc Huyse [14]. Al bij al blijft het voor mij onduidelijk in welke mate globalisering een méér dan economisch proces is, en welke beoordelingen en gevolgen men er aan verbindt.

"Fragmentering" wordt op blz. 46-47 duidelijk omschreven. Het derde sleutelbegrip, de "rationalisering", wordt daarentegen helemaal niet gedefinieerd. Op blz. 50 lezen we: "De netwerken die ons verbinden zijn alle onderhevig aan processen van rationalisering die doordringen tot in de kleinste aspecten van het dagelijks leven. Die functionalisering en rationalisering van de leefwereld vraagt van iedereen een grotere rationalisering van het handelen, maar schept ook het probleem van het technologie-analfabetisme, van diegenen die, hetzij wegens onvoldoende (bij)scholing, hetzij wegens onvoldoende cognitieve vaardigheden, niet in staat zijn om 'verantwoord' met de nieuwe technologie om te springen." De uitdrukking "rationalisering van de leefwereld" is afkomstig uit de kritische theorie van Habermas; ze verwijst naar de theorie over de rationalisering

die de Duitse socioloog Max Weber ontwikkelde rond de eeuwwisseling. De rationalisering (de discipline van het doelgerichte handelen) was volgens Weber essentieel voor de ontwikkeling van de moderne samenleving. Maar de rationalisering bedreigde ook de samenleving volgens Weber, omdat kostbare menselijke waarden verloren zouden gaan en de mens slaaf zou worden van zijn eigen onwrikbare bureaucratische structuren. Weber beschouwde dat als een onoplosbaar vraagstuk. Ik ken deze literatuur slecht, maar ik denk dat het verkeerd is deze opvatting over de sociale ontwikkeling van de samenleving onmiddellijk te verbinden met "technologie". De passages die volgen op wat ik geciteerd heb, zijn daardoor overigens moeilijk te begrijpen. Om een debat mogelijk te maken moet men (a) een simpele en heldere omschrijving geven van wat "rationalisering" is, (b) aanduiden of dat op het einde van deze eeuw al dan niet een nieuw gegeven vormt, (c) een normatief oordeel vellen, en (d) vervolgens aanduiden welke politieke actie men in dat verband wil en kan ondernemen.

Volgens Weber hing de rationalisering van de samenleving samen met de moderniteit. Wat "de moderniteit" precies inhoudt, is niet zo'n eenvoudige vraag. Dikwijls wordt de moderniteit vereenzelvigd met de achttiende eeuwse filosofen van de Verlichting en het optimistische vooruitgangdenken dat toen ontstond. Nu wordt in *Het Sienjaar* regelmatig verwezen naar "de postmoderniteit", en dat met een vanzelfsprekendheid die mijn begrip eerlijk gezegd te boven gaat. Zo lezen we op blz. 43: "Dat de postmoderniteit gekenmerkt wordt door globalisering en interdependentie of onderlinge afhankelijkheid en samenhang is ondertussen voldoende gedocumenteerd." Meer verneemt de lezer niet. Verder heeft men het over "deze postmoderne tijden" (blz. 58), over "een grotere, postmoderne flexibiliteit" (blz. 61), over "onze postmoderne samenlevingen" (blz. 77)... Buiten de reeds eerder geciteerde vaststelling dat de postmoderniteit "ook gekenmerkt (wordt) door het afbrokkelen van algemene zingevende perspectieven", horen we niets over de betekenis van het woord. Gaat het hier over een tijdperk, dat op een welbepaald ogenblik van onze geschiedenis begonnen is?

[15] Gaat het over een filosofische school, of over een culturele ontwikkeling? Is dit een vrijblijvende mededeling, te vergelijken met "terwijl het weer nogal wisselvallig was", of is het een oproep om in verzet te gaan? Houdt een progressief project de verdediging van de moderniteit in, tegen het postmodernisme? Of willen we een kritiek maken op de moderniteit, zoals blijkt uit de bezorgde beschouwingen over de rationalisering van de samenleving? Is een progressief project met andere woorden een "kritische verdediging" van de moderniteit? Is dat de diepere betekenis van de "nieuwe synthese" waarover *Het Sienjaar* spreekt op blz. 49? Maar wat betekent dat concreet? Toegegeven, het is gemakkelijker vragen te stellen dan antwoorden te geven. Maar vooral: we een poging wagen om een en ander uit te leggen aan onze militanten, zou het nuttig zijn onze eigen gedachten verder uit te klaren.

Aan de slag

Over *Het Sienjaar* valt ongetwijfeld veel meer te zeggen. Over onderwijs, cultuur, federalisering heb ik hier niets gezegd: het zijn drie uitdagingen die voor progressieve mensen in Vlaanderen mijns inziens bijzonder ingewikkeld liggen, en meer tegenstrijdigheden omvatten dan *Het Sienjaar* op de luttele pagina's van één boek kon laten blijken. We vinden (nog) niets over de ongelijkheid tussen man en vrouw, bijna niets over de rol van gezins- en samenlevingsverbanden, en weinig aanknopingspunten voor een debat over de verhouding tussen betaalde arbeid en niet-betaalde arbeid. We moeten Maurits Coppieters echter bijzonder dankbaar zijn voor het feit dat hij dit werkstuk aan Agalev, de VU, de SP en de sociale bewegingen aanbiedt. Iemand moest de moed hebben om tegen alle scepticisme in een tekst op papier te zetten, die onvermijdelijk (en gelukkig!) onaf is. Iemand die buiten de dagelijkse politiek stond, moest de stap zetten om een wit blad te beginnen vullen [16]. Dat laat ons nu toe aan de slag te gaan. Wie zich nu achter bijkomende vragen, mogelijke onduidelijkheden of eventuele meningsverschillen zou verschuilen om dit broodnodige debat niet te beginnen, is ter kwader trouw.

Hoe kunnen we het debat in de SP best voe-

ren? Het lijkt me nuttig een onderscheid te maken tussen, ten eerste, de waarden; ten tweede, de analyse van de feiten; en, ten derde, de politieke actieprogramma's die uit de confrontatie tussen analyse en waarden voortvloeien. Natuurlijk hangen al de onderdelen van dat drieluik samen. Een analyse van feitelijke ontwikkelingen in de samenleving is slechts nuttig als ze juist is en als ze ons een perspectief geeft op politieke actie. Om een voorbeeld te hernemen: wie zegt dat het wisselvallig weer is, heeft slechts iets belangrijk bijgebracht in het debat, op voorwaarde dat we aan de hand van harde feiten kunnen vaststellen dat het weer inderdaad wisselvallig is, en op voorwaarde dat dat ons helpt om onze politieke actie uit te stippelen. Bovendien rijst de vraag of het wisselvallige weer een "gegeven" is waar we best rekening mee houden, of, integendeel, een ontwikkeling die we negatief beoordelen en willen wijzigen. Anders uitgedrukt: wat is ons moreel oordeel over het weer, en is het weer "maakbaar"? Waarden, analyse en politieke actie moeten dus onderscheiden worden, maar ze bepalen elkaar.

Om het debat over de analyse binnen de SP voor te bereiden, stel ik voor dat we ons eerst concentreren op een korte lijst van sleutelbegrippen uit *Het Sienjaal*; er zijn er overigens meer dan diegene die ik hoger besproken heb. Ik suggereer een methode in vier stappen. Laat ons voor alle sleutelbegrippen uit *Het Sienjaal* (a) zoeken naar een bondige en eenvoudige omschrijving, die voor onszelf en onze bestuursleden begrijpelijk is, (b) onderzoeken welke feiten het belang van deze begrippen bevestigen of tegenspreken, (c) onderzoeken of het mogelijk is over de geschetste ontwikkeling een eenvoudig normatief oordeel te vellen, en (d) onderzoeken of het mogelijk is in dat verband politieke acties voor te stellen, zonder daarom de keuzes te maken.

Ik pleit niet voor een oefening in ingewikkeldheid, maar voor een oefening in vereenvoudiging: wat men goed begrijpt, kan men ook eenvoudig uitleggen. Ik denk dat deze oefening moet gebeuren vooraleer we ons in werkgroepen over deel-aspecten buigen. Overigens hoeft men zich niet te beperken tot de sleutelbegrippen die aangereikt worden in *Het Sienjaal*: de

vraag kan ook gesteld worden of de SP (net zoals Agalev, de VU, de sociale bewegingen...) nog andere sleutelbegrippen als aanvulling in het debat wil brengen.

-
- [1] Huyse, L., en anderen, 24 november 1991. *De betekenis van een verkiezingsuitslag*. Kritik, 1992, blz. 64.
- [2] Het latere dispuut over de uitvoering van de wetgeving op de ecotaksen is een smet op deze samenwerking, waarover in alle openhartigheid gepraat moet worden. Enerzijds stond de SP in de federale regering systematisch alleen bij de verdediging van de ecotaks-principes, anderzijds denk ik dat de groenen het niet altijd bij het rechte eind hadden.
- [3] Hierbij wil ik nog eens herhalen dat ik deze twee partijen niet aan elkaar gelijk stel. De VLD hoopte op dat ogenblik te kunnen winnen bij een soort 'verrottingsstrategie', maar ik beschouw de VLD als een democratische partij, en wezenlijk verschillend van het Vlaams Blok.
- [4] Coppieters, M., De Batselier, N., *Het Sienjaal*. Icarus, 1996, blz. 180.
- [5] Coppieters, M., De Batselier, N., Op. Cit., blz. 182.
- [6] Coppieters, M., De Batselier, N., Op. Cit., blz. 35.
- [7] Coppieters, M., De Batselier, N., Op. Cit., blz. 79.
- [8] Coppieters, M., De Batselier, N., Op. Cit., blz. 18.
- [9] Coppieters, M., De Batselier, N., Op. Cit., blz. 23.
- [10] Coppieters, M., De Batselier, N., Op. Cit., blz. 115.
- [11] Zie daarover mijn bijdrage 'Op zoek naar een redelijke utopie' in *Samenleving en politiek*, jg. 3/1996, nr. 4, blz. 21-23 en *Over dromen en mensen*, blz. 58-59.
- [12] Coppieters, M., De Batselier, N., Op. Cit., blz. 64 en 37.
- [13] Mijn kritiek op het Rapport van de Groep van Lissabon heeft niet alleen te maken met het betwistbare concept van 'economische globalisering'. Ik ben van oordeel dat het Rapport de problematiek van de werkloosheid zonder veel argumenten verbindt met de vermeende economische globalisering, en dat het de malaise van het 'sociaal contract' binnen de rijke welvaartsstaten onderschat. Naar mijn gevoel lijdt *Het Sienjaal* aan hetzelfde euvel. De analyse van de werkloosheid vermeldt vele factoren, maar legt vooral de nadruk op globalisering, delocalisaties, en ook vrijhandel, een verband dat tot op heden niet door de feiten bevestigd wordt (zie ondermeer blz. 58, 111, 149-150 en 162-163 in *Het Sienjaal*). Ik vind in *Het Sienjaal* geen antwoord op het probleem van de werkloosheid, wat - gezien de stand van het debat - geen verwijt is. Zorgwekkend is dat deze betwistbare analyse een coherent antwoord misschien onmogelijk maakt, maar ondertussen wel de verleiding van het protectionisme voedt. Dat wie zich door Petrella laat inspireren te weinig oog heeft voor de interne problemen van de welvaartsstaat, merk je ook bij de volgende passages uit *Het Sienjaal*: "De keuze voor een duurzaam behoud van de sociale zekerheid impliceert een hertekening van de financiering van het stelsel en de radicale keuze voor een versterking van de solidariteit, gebaseerd op een coherente toepassing van het wederkerigheidsprincipe". Dit zijn zeer klassieke formuleringen, die voorbijgaan aan wat zich binnen de welvaarts-

staten aan het ontwikkelen is. Het probleem van de solidariteit is precies dat zij niet meer als vanzelfsprekend gevoeld kan worden door eenieders "wederkerig eigenbelang", en dus andere grondslagen nodig heeft. Zie daarover mijn bijdrage in *Samenleving en politiek*, jg. 3/1996, nr. 4, blz. 19-21.

De analyse van de economische crisis in *Het Sienjaal* bevredigt niet omdat er niet alleen betwistbare analyses maar ook tegenstrijdige waardeoordelen in verweven zitten. Dat is tenminste de indruk die bij een eerste lezing ontstaat: op blz. 151 wordt gemeld - en dat blijktbaar als een aan te klagen probleem - dat het inkomen van de OESO-bevolking door de economische crisis daalt, een vaststelling die overigens betwistbaar is. Op blz. 74, 84 en 52 wordt anderzijds gepleit voor het inleveren van welvaart, op blz. 82 lezen we dat Vlaanderen in de evolutie naar een mondiale samenleving "niets" van de eigen sociale verworvenheden mag prijsgeven, "wel integendeel"; op blz. 125 wordt een grotere neiging tot consumptie aangegeven als een van de goede argumenten ten voordele van meer inkomenshervreiding...

[14] Coppieters, M., De Batselier, N., Op. Cit., blz. 183.

[15] De beroemde historicus Toynbee was vermoedelijk de eerste die het woord "post-modern" gebruikte, en dat in 1939. Hij situeerde het einde van de moderniteit rond de Eerste Wereldoorlog, en de ontwikkeling van het postmoderne tussen de twee oorlogen. Geciteerd in Thomas Docherty, *Postmodernism, A Reader*. Harvester Wheatsheaf, 1993, blz. 1-2.

[16] De idee van het "witte blad" komt uit een nogal polemische Vrije Tribune in *De Morgen* van 29 oktober 1993.

**Het Sienjaal doorgelicht door economen
door Geert Dancet en François Willekens**

Met *Het Sienjaal* willen Maurits Coppieters en Norbert De Batselier expliciet een breuk forceren met het traditionele politieke denken en handelen. Zij schotelen de progressieve partijen en bewegingen een radicaal democratisch project voor, vertrekkend van een eigen analyse van de huidige samenleving. Als nuchtere Vlamingen stellen we ons de vraag in hoeverre deze analyse leidt tot concreet haalbare voorstellen voor een sociaal-economisch beleid.

De analyse bevat een goede beschrijving van de problemen van de huidige Westerse samenleving. De uitdagingen en economische beleidsvoorstellen die het duo daaruit distilleert, zijn heelaas te universeel en te voorspelbaar, zodat er voor Vlaanderen weinig unieks en concreets is voorbehouden. Zijn de geschetste problemen dan zo universeel dat de oplossing die ervoor aangereikt wordt, zondermeer in het Frans of het Engels kan worden vertaald en zo worden toegepast op elke

staat of regio van Europa?

Wat is er in Vlaanderen concreet aan de gang? Aan de periode van hoge groei, quasi volledige tewerkstelling en uitbouw van de welvaartsstaat is in 1974 een abrupt einde gekomen. Omwille van de snel gestegen lonen wendden de bedrijven de nieuwste technologische ontwikkelingen aan om productieprocessen veel kapitaalsintensiever te maken. Dat leidde tot massale rationaliseringsinvesteringen. Die automatiseringen hebben vooral niet of lagergeschoolde arbeid uitgestoten, zonder dat rationeler met grond, energie en grondstoffen werd omgesprongen. Die laatste produktiefactoren bleven immers relatief goedkoop.

De internationale mobiliteit van kapitaal heeft de kapitaalsintensivering nog versterkt. Zij gaf het kapitaal immers de mogelijkheid om belastingvrijstelling te eisen, terwijl de belasting op arbeid moest verhoogd worden om de sociale en economische kosten van de modernisering te financieren. Omdat in België de sociale zekerheid bijna uitsluitend wordt gefinancierd door een belasting op arbeid, kon alleen een bijkomende stijging van de arbeidskosten het stelsel in evenwicht te houden.

Deze processen maakten arbeid duurder en kapitaal goedkoper, terwijl juist het omgekeerde had moeten gebeuren om de werkloosheid te beperken. Winnaars waren de kapitaalbezitters en de hogeschoolden. Verliezers waren - en zijn nog altijd - de minder goed geschoolden. Voeg daar nog bij dat hogeschoolden steeds meer met elkaar trouwen en je krijgt het welvarende tweeverdienersgezin dat toch gezellig samen thuis is in het weekend en in de vakantie. Koppels van lagergeschoolden, daarentegen, die omwille van hun zwakke onderhandelingspositie op de arbeidsmarkt steeds flexibeler werkregelingen moeten aanvaarden, kunnen quasi onmogelijk met z'n tweeën voltijds werken. Door het onzekere karakter van hun werk en werkuren kunnen zij zichzelf en hun kinderen moeilijk een zinvol perspectief bieden. Dat is de duale maatschappij in Vlaanderen en niet, zoals meestal wordt beweerd, de tweedeling tussen werkenden en werklozen.

De symptomen van de Vlaamse ziekte

Hoe worden deze tendensen van dualisering

en milieuverloedering in Vlaanderen nu concreet zichtbaar en welke typisch Vlaamse problemen daar nog bij? Wat volgt is onze inschatting van de problemen waar Vlaanderen mee worstelt. Hoewel die problemen deels gemeenschappelijk zijn met de ons omringende landen - hoe kan het ook anders - zijn er toch accenten die zich duidelijker stellen of scherper aflijnen in Vlaanderen. Wij onderscheiden de volgende problemen:

- na een lange periode van inkomensnivellering, een zeer sterk toegenomen inkomens- en vermogensongelijkheid.
- een hoge structurele werkloosheid van vooral lagereschoolden, vrouwen en mannen.
- een concurrentieel produktie-apparaat dat, wil het in de toekomst concurrentieel blijven, nood heeft aan een zeer flexibel arbeidsaanbod.
- een zwaar aangetast milieu dat nauwelijks nog groene ruimte biedt, afvalproblemen die men nauwelijks nog overziet en door het aantal voertuigen op de weg een sterk afgenomen mobiliteit.
- een logge en dikwijls machteloze staatsadministratie, die ondanks bepaalde verbeteringen de laatste jaren, er niet in slaagt geloofwaardigheid terug te winnen.
- een politieke generatie die door haar cliëntelisme en dienstbetoon de gewone mens een fout beeld van de politiek heeft meegegeven.
- een federale staatsschuld die zo'n proportie heeft aangenomen, dat zij een verstikkend beslag legt op de staatsmiddelen.
- een stelsel van sociale zekerheid dat aan de uitgavenzijde bij de beste ter wereld hoort, maar door de wijze van financiering op langere termijn niet in zijn huidige vorm houdbaar is.
- een totaal inefficiënt rechtsapparaat dat alle gevoel van rechtszekerheid opheft.
- een concurrentieel, maar hoogstaand schoolstelsel dat zich richt tot de sterkere leerlingen en de zwakkeren laat vallen.

Een economische remedie voor Vlaanderen

Indien deze probleemstelling juist is, dan kan men zich de vraag stellen wat daar ondermeer op economisch gebied kan aan gedaan worden. Wij weten zeer goed dat de oplossing niet alleen economische remedies vergt, maar beperken ons

niettemin grotendeels tot dit aspect.

Wij onderkennen de volgende oplossingen:

- arbeid moet minder en kapitaal meer belast worden, zodat de rationaliseringsinvesteringen afgeremd worden en zodat bij de modernisering van bestaande bedrijven meer jobs behouden en bij de uitbouw van nieuwe activiteiten meer jobs gecreëerd worden. Lagere werkgeversbijdragen op de bruto lonen liggen voor de hand, met een andere financiering van de sociale zekerheid als logisch gevolg.
- er moet een vermogenskadaster worden aangelegd, zodat op termijn ook het vermogen belast (en arbeid verder ontlast) wordt.
- het gebruik van energie en niet-gerecycleerde grondstoffen moet zwaarder belast (en arbeid verder ontlast) worden. Het taboe dat rust op fors hogere prijzen voor benzine en diesel moet maar eens doorbroken worden en de eis van hoge eco-taksen moet terug opgerakeld worden.
- het commercieel gebruik van gronden (verkoopsruimtes en bijbehorende parkeerterreinen) moet ernstig belast (en arbeid verder ontlast) worden.
- wonen en bouwen in de stad moet goedkoper worden dan op het platteland en een verkavelingsstop moet overwogen worden.
- herverdeling van arbeid moet verder gestimuleerd worden, zodat de werkdruk op de individuele werknemer afneemt en een langere beroepsloopbaan terug dragelijk wordt.
- geleidelijk aan moet een basisinkomen ingevoerd worden dat een echte universele sociale zekerheid biedt.
- het systeem van gesubsidieerde brugpensioenen moet geleidelijk aan geëlimineerd worden, omdat dit onderdeel van de sociale zekerheid zwaar doorweegt op de financiële onevenwichten van het stelsel.
- het gerechtelijk apparaat moet versneld gemoderniseerd worden, zodat het gevoel van straffeloosheid bij allerlei overtredingen verdwijnt.
- het overschot aan personeel in bepaalde overheidsdiensten moet gelokaliseerd worden en produktief aangewend worden (vermogenskadaster, perequatie, fraudebestrijding, milieutoezicht, etc.).
- het onderwijs in Vlaanderen moet zijn disciplinair keurslijf afleggen en mag zich niet langer

tevreden stellen met de studieresultaten van haar selectie.

Wat zullen de gevolgen van zo'n remedie zijn?

De voor de hand liggende tegenwerping tegen hogere belastingen op kapitaal en op andere schaarse produktiemiddelen is de kapitaalvlucht die zij zouden uitlokken, met een verdere stijging van de werkloosheid tot gevolg. Dat is een enorme misvatting, die sterk gevoed wordt door het neo-liberale discours. Wat een aandeelhouder van een bedrijf in de eerste plaats interesseert, is immers hoeveel procent netto winst hij per jaar maakt op zijn geïnvesteerd kapitaal. Cru gesteld, als de netto winst niet verandert, interesseert het zelfs een belegger op de Kaaimaneilanden of Jersey niet of het Belgische filiaal waarin zijn geld is geïnvesteerd nu belasting betaalt op grond, arbeid, kapitaal, intrest, energie of grondstoffen. Met andere woorden, als de globale belastingdruk op de bedrijven niet verandert door verschuivingen in belastingen, dan is er geen kapitaalvlucht en verslechtert de concurrentiepositie niet - wat het patronaat namens de kapitaalsintensieve bedrijven ook bij hoog en bij laag zal beweren. Dit alles is geen probleem voor de aandeelhouder.

Voor de bedrijfsleiders creëert men - gelukkig - wel problemen. Als de belastingen op de produktiefactoren waarop ze tot nu toe nauwelijks bespaard hebben (machines, energie, grondstoffen) stijgen en als arbeid, die ze tot nu toe zoveel mogelijk uitgestoten hebben, goedkoper wordt, moeten zij hun beleid wel omgooien, willen zij hun winsten behouden of verder vergroten. Ze zullen namelijk moeten besparen op de duurdere produktiefactoren. Met andere woorden, er zal heel wat werk aan de winkel zijn voor ingenieurs en organisatiemanagers, die alle produktieprocessen zullen moeten hertekenen in plaats van blind te denken aan automatiseren.

Op die manier slaat men niet twee, maar drie vliegen in een klap: de kansen van de lagergeschoolden op een job stijgen, terwijl het ongebreidelde gebruik van machines en schaarse milieugoederen zal afgeremd worden. Bovendien krijgt de sociale zekerheid een solidere financieerbasis.

Omdat de vraag naar ongeschoolde arbeid weer zal toenemen en het aanbod ervan zal afnemen, zal de onderhandelingspositie van de lagergeschoolden op de arbeidsmarkt automatisch sterker worden, zeker in België met zijn grote syndicalisatiegraad. De vakbonden kunnen dan de nefaste vormen van flexibiliteit afremmen. Zo kan de basis gelegd worden voor het tegengaan van de dualisering van de maatschappij, wat trouwens op dat ogenblik in het belang is van de verschillende betrokken partijen. De wijziging van de economische machtsverhoudingen lijkt ons een betere basis voor verandering dan het geloof dat de zwakkere groepen in de maatschappij contracten moeten afsluiten met de sterkere groepen, die helemaal geen vragende partij zijn.

Wat met het economisch contract?

De bedoeling van onze voorstellen is dat er weer een beter evenwicht komt tussen kapitaal en arbeid, lager- en hogergeschoolden, vermogenden en minder vermogenden, de privé- en de publieke sector, welvaart en welzijn, de behoeftenbevredigende mens en het milieu.

Stemmen deze voorstellen overeen met het economisch contract van de initiatiefnemers van *Het Sienjaar*? Gedeeltelijk wel, omdat we van dezelfde universele doelstellingen vertrekken. De economische voorstellen van *Het Sienjaar* zijn echter zo vaag, dat zij bruikbaar zijn voor een politiek pamflet van om het even welke goedmenende partij. Eerlijk gezegd durven wij geen enkel voorstel aanwijzen waarvan we zeker zijn dat het niet in het huidige Vlaamse of federale regeringsprogramma van CVP-SP staat. Wij dachten dat voorstellen van economisch beleid gedurfder en tastbaarder moeten zijn om hoop op radicale genezing te bieden. Nu gaapt tussen de uitgangspunten van het project en de voorstellen zo'n kloof, dat het niet duidelijk is hoe de weg kan afgelegd worden. Daarom onze keuze voor concrete voorstellen.

Is een 'contract' trouwens wel haalbaar? Naar onze mening kan een contract slechts wanneer er twee of meer evenwaardige partners zijn. Dat was zo in de gouden naoorlogse jaren, maar vandaag is dat niet meer zo, juist omdat de arbeidersbeweging zo verzwakt is. De werkgevers on-

derhandelen nu vanuit een zetel. Van een eerlijk toekomstcontract kan dan ook geen sprake zijn...

Daarom leggen wij niet zoals de meeste economen het accent op het herstel van de marktevenwichten, maar pleiten wij voor een politiek programma dat machtsevenwichten wijzigt en de markten dwingt zich daaraan aan te passen. Door arbeid minder te belasten, wordt de vraag naar arbeid groter, zodat ook de vakbeweging kracht kan putten uit de schaarste op de arbeidsmarkt die daar op termijn - ondersteund door de demografische transitie - uit voortvloeit. Als onze voorstellen in Vlaanderen en in Europa weerklank vinden, is een duurzamere ontwikkeling mogelijk en behoren zinvolle pacts en contracten tussen werkgevers en werknemers tot de mogelijkheden.

Met deze ideeën willen wij geen afbreuk doen aan het pionierswerk van *Het Sienjaal*. Het werk van Coppieters-De Batselier heeft de verdienste een dialoog op gang te brengen over een nieuw radicaal democratisch project, over partij- en bewegingsgrenzen heen. Om vastgeroeste mensen voor het zoveelste initiatief te bewegen, is evenwel meer nodig dan een mooie analyse. Als het project niet de hoop kan wekken dat het de vicieuze cirkel van de crisis echt kan doorbreken, is de mobilisatiekracht ervan naar onze mening veeleer beperkt. Daarom lanceren wij deze ruwe schets van voorstellen voor concretisering van het economisch luik.

Is een ecologisch contract voldoende?

door Guy Quintelier

Vlaanderen heeft zeker behoefte aan progressieve frontvorming. Het is stellig de grote verdienste van het project Coppieters-De Batselier daartoe een aanzet te geven. Maar het project zoals het op schrift staat, kraakt in zijn voegen. Er zitten nogal wat interne contradicties in. Enkele van deze contradicties die verband houden met het 'ecologisch contract' worden hier aangeduid. Verdere discussie daarrond is zeker nodig.

Postmateriële waarden in een steeds armere wereld?

In de politieke uitgangspunten van Coppieters-De Batselier wordt gesteld dat dit radicaal democratisch project, en dus ook zijn contracten,

vertrekt vanuit een waardenkeuze. De gekozen emancipatorische, ethisch-politieke waarden liggen buiten de economische sfeer. De moderne 20ste-eeuwse ideologieën van liberalisme en socialisme worden namelijk in hetzelfde bedje ziek verklaard, omdat zij blijken "overwegend hun heil te hebben gezocht in de wezenlijk economische identiteit van de mens, de mens die, als individu of als lid van een klasse in een nietsontziende strijd tegen de schaarste verwickeld is. Welnu, die emancipatiegedachte heeft kennelijk zekere grenzen bereikt. De toenemende waardering die in de welvaartsstaten aan postmateriële waarden wordt gehecht kan gelden als een signaal dat wordt gezocht naar een andere zingeving, een zingeving 'beyond economics'."

Is echter op wereldvlak de nietsontziende strijd tegen de schaarste zodanig voorbij dat men zich boven de economisch-materiële realiteit zinvol verheven kan voelen? In het project zelf wordt aan het ecologisch contract, dat toch zou moeten handelen over de materiële relatie van de mens tot de natuur, absolute topprioriteit gegeven. Er wordt ook bevestigd dat er "een innig verband is tussen het ecologische en de sociale problemen". Het wordt zelfs "steeds duidelijker dat er een rechtstreeks verband bestaat tussen de milieudegradatie en de enorme sociale problemen van armoede en verpaupering in de derde wereld". Blijkbaar is de schaarste op mondiaal vlak niet voorbij. (Ook al wordt een gedeelte van de schaarste veroorzaakt door het feit dat de rest van de wereld wil leven als het rijke Westen, dan nog spruit deze 'mimetische begeerte' voort uit een fundamentele onrechtvaardigheid op materieel-economisch vlak). Zijn de grenzen van economische emancipatie door strijd tegen de schaarste op wereldvlak reeds bereikt? Zijn de gezochte postmateriële waarden niet veeleer een vlucht uit de mondiaal-economische ellende in een Vlaamse, religieuze "wij-identiteit" waarin rechts-extremistische partijen hun voedingsbodem vinden? Vervalt men met het pleidooi voor meer soberheid, zoals het in de oproep wordt verwoord, niet in het euvel waarvoor men in het vijfde politieke uitgangspunt verwittigt? Daar luidt het: "De mensen trachten te verzoenen met een afnemende welvaart door hen nieuwe (oude)

waarden voor te houden die welvaart relativeren en als bijkomstig voorstellen (welzijn in plaats van welvaart), is eenvoudig niet eerlijk en een zeer probaat hulpmiddel voor de ontwikkeling van het neoliberalisme."

Duurzame ontwikkeling enkel terwille van een vaag romantisch milieubewustzijn?

'Duurzame ontwikkeling' is een prioritair streefdoel van dit radicaal democratisch project. "Het betekent, voor ons westerlingen, ook het inleveren van welvaart en het veranderen van onze levensstijl". Ook al is men daar vanuit een "romantisch" milieubewustzijn en rechtvaardigheidsgevoel van overtuigd, wie gaat daar, op enkele schrale uitzonderingen na, in de praktijk werkelijk iets aan doen? "We kunnen alvast de wijdverspreide houding van de West-Europese middenklassen om hun 'welvaart' te behouden en te behoeden ten koste van miljoenen uitgesloten en gemarginaliseerden bij ons en in de derde wereld bezwaarlijk als progressief aanmerken. Er is geen ontkomen aan; enerzijds zal het westen een flink deel van haar welvaartsgoederen moeten leren delen met de rest van de wereld, terwijl een groter deel van de productie een afzet zal moeten kunnen vinden in de onderontwikkelde landen." Alle westerlingen - en toch niet alleen de middenklassen - zullen volgens het project zelf minder moeten consumeren, en de overblijvende produkten zouden in het zuiden moeten op de markt gebracht worden: "in het zuiden dient de koopkracht van de bevolking te worden vergroot en verruimd". Hoe geraakt echter de bevolking van de "onderontwikkelde" landen aan een vergrote en verruimde koopkracht? Doordat ze overstelpt worden met de overproductie uit de 'ontwikkelde' landen, gaat hun eigen lokale productie, het middel om koopkracht te verwerven, op zijn minst toch achteruit, indien ze erdoor niet wordt vernietigd. Deze materieel-economische levensvoorwaarde wordt simpel over het hoofd gezien.

Producers en consumeren

Deze contradictie geldt niet enkel op mondiaal vlak. In de analyse wordt als belangrijkste sociale uitdaging van de westerse welvaartsstaten

de werkloosheid naar voren geschoven. Een "factor" daarin is "ongetwijfeld het volgehouden macro-economische deflatoire vraagbeleid in continentaal Europa, dat heeft geleid tot een tragere groei en het structureel worden van voorheen conjuncturele werkloosheid. (...) Een succesvol alternatief zal zowel op de arbeidsmarkt als op het vraagbeleid moeten inspelen." Wil een alternatief succesvol zijn, dan moet de stagnatie en deflatie van de vraag tegengegaan worden. De mensen zouden dus meer moeten consumeren - wat is een stijgende vraag anders? - om zo mede de werkloosheid te bestrijden. In het ecologisch contract staat echter wel vermeld dat "het huidige productie- en consumptiegedrag" geen rekening houdt met de eindigheid van de meeste natuurlijke hulpbronnen. Het wordt zelfs steeds duidelijker dat het voortzetten van de huidige productie- en consumptiepatronen de toekomst van de planeet en dus van de komende generaties op de helling zet." Hoe is het stimuleren van de consumptievraag, als voorwaarde om succesvol de werkloosheid te bestrijden, combineerbaar met de vaststelling dat zelfs het huidige productie- en consumptiegedrag op ecologisch vlak niet verder te dragen is? Behoud en vermeerdering van werkgelegenheid binnen de bestaande economie en behoud van het milieu als levensvoorwaarde zijn niet zomaar te verzoenen.

Een verandering in het consumptiegedrag veronderstelt op de eerste plaats een verandering op het produktievlak. Buiten de zeldzame 'natuurprodukten' kan wat niet door de mensen geproduceerd wordt, niet geconsumeerd worden. De producenten kunnen hun verantwoordelijkheid voor de vergiftiging en verloedering van het leefmilieu niet ontlopen door te stellen dat ze beantwoorden aan een vraag van de consumenten. Als je de consumenten geen milieuvriendelijk produkt levert, kunnen zij bij het gebruik of verbruik ervan toch minder gemakkelijk de natuurlijke levensvoorwaarden ondermijnen. "Een responsabilisering van de consument is zinloos zonder een fundamentele aanpak van de economische mechanismen (die het consumptiegedrag mee bepalen)", kan men terecht in het ecologisch contract lezen.

Is een "ecologische modernisering van de technologie" prioritair wenselijk?

"Aanpakken van armoede betekent investeren in milieu." De bestaande technologie veroorzaakt ecologische wantoestanden. De mensen hebben in hun "technologische overmoed de ecosfeer en de schatkamer van de natuur onomkeerbaar" aangestast. In het ecologisch contract wordt daarom ook een ecologische modernisering van probleemsectoren voorgesteld. Ecologisch verantwoord produceren kan echter niet plaatsgrijpen in een kapitalistisch bedrijf. Dat bedrijf moet immers omwille van de concurrentie permanent zoeken naar kostenvermindering en afzetmogelijkheden, en doet dat ten koste van o.a. de ecologische randvoorwaarden. In welke mate is dan ook een pleidooi voor een ecologische modernisering van de technologie in feite geen pleidooi voor een steeds verdergaande uitputting van de grondstoffen binnen het bestaande produktiesysteem waarin men moet produceren om te produceren?

Is een "ecologische modernisering van de technologie" haalbaar?

In welke mate is zo'n ecologische modernisering door te voeren in "het totalitaire kapitalisme dat afzonderlijke belangen (tewerkstelling, milieu, sociale zekerheid,...) tegen elkaar uitspeelt"? Kan men zo maar voorwaarden aan de kapitalistische concurrentielogica opleggen? "Vandaag wordt de macht uitgeoefend door bedrijven, media-concerns en belangengroepen die naast en niet onder de overheid opereren. Iedere 'herwaardering van politieke instellingen' die hiermee geen rekening houdt, dreigt alleen maar schijngegalten van de macht te rehabiliteren."

Door welke middelen is het economische aan het sociale en het ecologische te onderwerpen? "De economische machten zijn niet solidair met de politieke regio's en de samenlevingen waarin zij gevestigd zijn en werken", schrijven Coppieers en De Batselier in hun oproep. "Het kapitaal is natieloos en verplaatst zich naar waar het de meest optimale combinatie van productiefactoren aantreft of weet af te dwingen." "Delokalisatie van werkgelegenheid" grijpt niet alleen plaats naar regio's met lage lonen en weinig sociale bescherming, maar ook naar gebieden waar ecologische

vrijbuitelij mogelijk is. Men kan niet "blind blijven voor de vaststelling dat de macht van het politieke overal drastisch is ingekrompen". Kunnen sociaal- en ecologisch-politieke beslissingen raken aan de economische macht? Is trouwens de heersende politiek van "Vlaamse verankering" er niet één die hand- en spandiensten verleent aan bedrijven en media-concerns? Het bedrijfsleven is "de werkelijk politieke actor, die echter iedere politieke verantwoordelijkheid afwijst".

Een ecologisch contract?

De haalbaarheid van een ecologisch contract valt dan ook sterk te betwijfelen. Als twee partijen met elkaar een contract afsluiten, dan gaan ze er beide van uit dat de andere contractant gebonden is door de gemaakte contractuele afspraak. Men moet dus over de middelen beschikken om de andere aan een contract te binden: de andere heeft iets van jou nodig. Een contract komt tot stand door de wederzijdse toestemming. Een ecologisch contract kan dus geen contract met de natuur zelf zijn: de natuur kan haar toestemming niet geven. Met wie wordt dan wel een ecologisch contract gesloten? Tussen alle (Vlaamse) mensen onderling? Een eerlijk contract veronderstelt toch dat alle partijen een ongeveer gelijkwaardige inbreng hebben. Een eerlijk ecologisch contract veronderstelt dan dat alle mensen op een ongeveer gelijke manier kunnen beschikken over de natuur als voorwaarde voor het menselijk leven. "Een gezond leefmilieu en toegang tot de natuur (...) mag geen privilege van sommigen zijn", staat in het ecologisch contract te lezen. Dit "basisrecht" is "onafhankelijk van de economische draagkracht van een individu" en "geldig voor de hele wereldbevolking". Dit 'basisrecht' wordt momenteel in de bestaande economie op lokaal en wereldvlak grondig geschonden. Een rechtvaardig ecologisch contract is niet af te sluiten zonder dit 'basisrecht'. Zonder deze materiële, politiek-economische voorwaarde is een ecologisch contract zinloos. Het blijft dan bij vrijblijvende, loze woorden in de wind.

Radicaal democratische besluitvorming?

"De grondvraag is of we het probleem van de herverdeling en herbepaling zelf in democrati-

sche handen nemen, dan wel het laten dicteren door krachten waarvan we toestaan dat we er geen invloed op kunnen uitoefenen." Staan we het toe of moeten we het toestaan? In het zevende politieke uitgangspunt stelt men: "De democratische krachten kunnen vandaag niet efficiënt optornen tegen de mondiale concurrentiesamenleving". Maar toch meent men dat men aan het bestaande economische systeem actief voorwaarden kan opleggen. Hoe is dat te rijmen? Kan men aan de huidige economische orde een keurslijf opleggen dat "vertrekt vanuit onze maatschappelijke doelstellingen in plaats van de exclusieve oogmerken van de markt"?

"De te halen doelstellingen en taakstelling voor doelgroepen en sectoren (wie moet bijdragen op welke wijze) kan alleen maar het resultaat zijn van een democratische besluitvorming." Wat als de meerderheid van de mensen besluiten om "hun 'welvaart' te behouden en te behoeven", ook al betekent dat de totale ellende wordt uitgebreid in plaats en tijd? In het ecologisch contract vermeldt men terecht dat de "bewaking en bescherming" van de collectieve milieugoederen "vaak terecht zal indruisen tegen individuele lusten en behoeften van burgers". De vrije markt is daarbij niet het reguleringsmechanisme, want zij is niet in staat "een meer rechtvaardige herverdeling van beschikbare natuurlijke hulpbronnen en milieugoederen, zowel vandaag als morgen als in de volgende eeuw" te bewerkstelligen.

In het vierde politieke uitgangspunt wordt gekozen voor een radicale democratie. "Radicaal betekent dat we terugvallen op het recht op informatie, participatie en beslissingsmacht van de hele bevolking". Zijn radicaal democratische beslissingen niet veeleer beslissingen die het algemeen belang van de hele (wereld)bevolking op het oog hebben, dan beslissingen van de hele bevolking die gemakkelijk verleid en misleid wordt? Beslissingen in functie van het algemeen belang moeten zich als dusdanig kunnen verantwoorden. Een project dat in wezen slechts sociale en ecologische correcties binnen het kapitalisme wil, meent echter ten onrechte dat het het algemeen belang verdedigt.

Hoe geraak je uit het ontwikkelingsdilemma?

door Bart Kerremans

De wereld is een dorp geworden. Wat elders op de wereldbol gebeurt, heeft een direct of indirect effect op gebeurtenissen hier en vice versa. Dat geldt bij uitstek voor een klein land als België en a fortiori voor Vlaanderen. Het "belangrijkste land" is niet meer "het binnenland", maar wel het buitenland [1]. Of wij dat nu toejuichen of betreuren, de belangrijkste beslissingen van politieke, economische of sociale aard worden al lang niet meer in Brussel - zetel van de Belgische of Vlaamse instellingen - genomen.

Door die mondiale interdependentie wordt een politiek project pas echt geloofwaardig, als het voldoende aandacht heeft voor internationale horizons. Zonder samenwerking met gelijkdenkenden over de grenzen heen, is het immers bij voorbaat gedoemd te mislukken. Wie *Het Sienjaal* erop naslaat, merkt meteen dat Coppieters en De Batselier daarvan niet meer overtuigd moeten worden. In het "mondiaal contract" van hun radicaal-democratische vernieuwingsproject wordt een eerste aanzet gegeven tot zo'n samenwerking. Het blijft jammer genoeg bij die eerste aanzet. De tekst bevat weliswaar een vrij volledige diagnose van de wereldproblemen, maar valt heel wat minder overtuigend uit als het over de therapieën gaat, omdat een aantal fundamentele dilemma's netjes uit de weg worden gegaan. Daarmee komt de haalbaarheid (en dus de geloofwaardigheid) van de gesuggereerde oplossingen in het gedrang.

De diagnose

In de diagnose van de wereldproblemen worden de klassieke thema's op een rijtje gezet: de mondialisering van de economie en het daaruit volgende controleverlies van de politiek, de schrijnende Noord-Zuid-tegenstelling, de ecologische problematiek, de toename van etnische conflicten, het nationalisme en de vluchtelingenstromen. Terecht wordt een deel van het probleem gelegd bij het feit dat de mondialisering van de economie niet gevolgd is door een schaalvergroting van de politiek. Dat heeft herverdeling op wereldschaal onmogelijk gemaakt, de multinatio-

nals een "vrijbrief" gegeven "voor de beschikking over economische, menselijke en natuurlijke rijkdommen" en "de verantwoordelijkheid voor het sociale en ecologische tekort (...) afgeleid naar de concurrentie, de verbruiker of de staat". Om dan nog te zwijgen over het enorme democratische tekort dat daaruit is ontstaan.

Bij het lezen van de tekst blijft er echter iets wringen. Tot één van de problemen van onze wereld wordt de "voortschrijdende delokalisering" van ondernemingen gerekend. Dat is duidelijk een probleem, maar niet voor iedereen, noch voor de hele wereld. Het is een probleem voor een deel van de wereld: ons deel. Voor andere delen van de wereld is herlokalisering absoluut geen probleem, wel integendeel. Het brengt werkgelegenheid met zich mee en een bron van inkomsten. Er mag dan al iets schorten met de sociale normen die bij dergelijke vormen van tewerkstelling worden toegepast, zonder de herlokalisering zouden vele mensen in de derde wereld in de prostitutie of de criminaliteit terechtgekomen zijn of gewoon in extreme armoede hebben moeten verderleven.

Misschien is het voor progressief denkende mensen nog het pijnlijkst dat de delokalisering een probleem heeft gedeblokkeerd waar wereldwinkels, NCOS'en, Vredeseilanden en andere lovenswaardige initiatieven nooit beweging in hebben kunnen krijgen. Terwijl de derde wereldbeweging door de onwil (of moet ik zeggen onwil en angst) van onze politici werd teruggedrongen in de rol van "roepende in de woestijn", brachten de door ons verguisde multinationals in sommige regio's in de wereld de eerste (bescheiden) perspectieven op vooruitgang - weliswaar vergezeld van ecologische misbruiken (denk maar aan Shell in Nigeria) en sociale uitbuiting (zoals kinderarbeid en -slavernij). Het is hard te moeten constateren dat de internationale concurrentie nu precies doet waartoe politici, de "makers van de samenleving" nooit in staat gebleken zijn. Eerlijke grondstoffenprijzen die de ontwikkelingslanden uit hun spiraal van verarming hadden kunnen halen, zijn immers nooit toegepast. En de recente beslissing van de Europese Unie om 5% plantaardige vetten in chocolade toe te laten, toont aan dat de bereidheid daartoe nog

af- in plaats van toeneemt.

Betekent dat nu dat wij die multinationals best gewoon hun gang laten gaan? Natuurlijk niet. De groeiperspectieven die zij bieden zijn slechts van korte duur (tot het elders goedkoper wordt om te produceren) en de ecologische kosten van hun productie liggen soms ontoelaatbaar hoog. Het probleem ligt hem echter niet bij de multinationals as such, maar wel bij het falen van de politiek ten aanzien van die ondernemingen. De auteurs van *Het Sienjaal* gebruiken in het "mondiaal contract" de titel "de mundialisering van economie en kapitaal omkeren". Die titel is duidelijk overdreven. Het is niet zozeer de taak van de politiek deze mundialisering te bestrijden, dan wel ze te controleren.

Uit dit verhaal kan nog een tweede, veel pijnlijker conclusie getrokken worden. Het is een conclusie die de auteurs grotendeels uit de weg gaan: voor de ontwikkeling van de derde wereld zal het rijke Noorden - bedrijven én bevolking - een zware prijs moeten betalen, om het even of die nu de vorm aanneemt van delokalisering of van eerlijker prijzen voor de produkten die de derde wereld uitvoert. Daarnet had ik het over de onwil en de angst van de politici: onze politici beven ervoor om dit aan de bevolking toe te geven. Wij mogen dan leven in een wereld die ons dorp is; wat er in onze straat gebeurt, blijkt onze gemoederen meer bezig te houden dan wat er om de hoek gebeurt, zelfs al is dat op termijn contra-productief, ook voor onze welvaart en ons welzijn. Als we al aandacht willen opbrengen voor de problemen 'om de hoek', dan koppelen wij de oplossingen voor die problemen liever los van wat wij daarvoor op onze eigen welvaart zullen moeten inleveren. Ook in de diagnose van Coppieters en De Batselier is dat gebeurd.

De therapie

Dat "het mondiale contract" dit ontwikkelingsdilemma uit de weg is gegaan, blijkt nog meer als het over de therapie gaat. Als kanttekening vermeld ik eerst dat de tekst eigenlijk vooral bij de diagnose is blijven stilstaan. *Het Sienjaal* somt vooral problemen op, maar presenteert veel minder overtuigende oplossingen. Daarvoor vertrekt de tekst te zeer van de veronderstelling dat er

inzake ontwikkeling een harmonie van belangen op wereldschaal bestaat. Dat is maar ten dele zo. Er zijn ook belangrijke tegenstellingen. De ontwikkeling van het Zuiden kan niet anders dan door een inlevering van het Noorden gerealiseerd worden. Een politiek vernieuwingsproject kan dan wel met de vinger naar de regeringen van de rijke landen wijzen en ervoor pleiten dat zij ook het Zuiden bij de internationale besluitvorming over economie en ontwikkeling zouden betrekken; het zal bij een vingerwijzing blijven als de bevolking van het Noorden er niet van overtuigd kan worden dat een drastische inlevering op de groei van haar welvaart noodzakelijk is. Zolang dat niet gebeurt, zullen politici uit onze contreien nooit instemmen met de maatregelen die noodzakelijk zijn voor de ontwikkeling van het Zuiden. Dat is de kern van het ontwikkelingsdilemma: kiezen we voor de ontwikkeling van het Zuiden en zijn we ertoe bereid daarvoor een deel van onze eigen welvaart op te geven, of geven we de voorkeur aan onze eigen welvaart en laten we die van het Zuiden voor wat ze is? Accepteren we delocalisering en dus werkloosheid in onze streken, of kiezen we voor protectionisme en laten we het tekort van één miljard arbeidsplaatsen in de derde wereld verder aanzwellen? Dat is het pijnlijke dilemma waar elke politicus die het over ontwikkelingssamenwerking en handel wil hebben, voorstaat. Op papier kunnen we dus voor meer ontwikkeling pleiten, maar hebben we ook een project om dat aan onze bevolking te verkopen? Uit "het mondiale contract" blijkt dat niet echt. Er wordt wel verwezen naar de noodzaak van "transferten om voedselvoorziening, gezondheidszorg, onderwijs en huisvesting te verzorgen", maar de manier waarop dat verwoord is, geeft aan dat men de enorme omvang van die transferten en dus het belangrijke effect ervan op onze welvaart, niet onder ogen heeft willen of durven zien. Nochtans zullen grote sommen geld noodzakelijk zijn. Anders zal men de ontwikkelingslanden er nooit van kunnen overtuigen sociale normen toe te passen of een strengere milieuwetgeving tot stand te brengen. Anders zal men economische vluchtelingen er nooit van kunnen overtuigen in hun eigen land een betere toekomst te zoeken

en zullen de sociale spanningen in de rijkere wereld er niet kleiner op worden.

De grote uitdaging voor een politieke vernieuwingsbeweging is dus de eigen bevolking bewust te maken van de noodzakelijke inlevering op de eigen welvaart en gelijkdenkenden in de andere 'rijke landen' ervan te overtuigen hetzelfde te doen. De omvang van het probleem is zodanig groot dat men er niet vanaf komt met een streefnorm van 0,7% van het BNP. Evenmin zal men zich kunnen beperken tot de rijke bovenlaag van de bevolking. Nagenoeg de hele bevolking, en zeker de middenklasse, zal deze bereidheid moeten tonen. Pas als we zover zijn, wordt een strategie van internationale samenwerking, mét de medewerking van de regeringen van de derde wereld-landen, tegen sociale en ecologische concurrentie en voor een politiek gestuurde controle op multinationals, een haalbare kaart. Pas dan kan de politiek de internationale samenleving weer 'maakbaar' maken. Pas dan worden de kansen op het realiseren van een "mondiaal contract" en op een daadwerkelijke "wereldpolitiek" groter. Vooralnog is echter niet gebleken dat het vernieuwingsproject-Coppieters-De Batselier een strategie bevat voor de opbouw van een breed maatschappelijk draagvlak voor dat "mondiaal contract".

[1] Hiermee wordt verwezen naar de slogan "het belangrijkste land is het binnenland" die door een Antwerpse kandidaat voor de Kamer van Volksvertegenwoordigers in 1991 werd gebruikt. De arme man werd nog verkozen ook.

**Het enige doel van een maatschappij
door Marc Holthof**

In het citaat dat vooraf gaat aan het 'cultureel contract' stelt Jozef Deleu: "Met Dostojevski zeg ik: alleen schoonheid kan de wereld en dus de mens redden. De mens zou minder mens zijn zonder kunst". Deleu gaat verder als volgt - en dat werd niet opgenomen in *Het Sienjaal* - : "Schoonheid is geen illusie, het is troost en bijgevolg een zeer reële behoefte van de mens".

Ik vrees dat Deleu en met hem de opstellers van het 'cultureel contract' van plan zijn om hun erfdeel in te ruilen voor een bord linzen (mis-

schien kan hij meteen zijn tijdschrift herdopen). Het is zonder meer extreem reducerend om een programmatisch stuk over cultuur met een citaat over schoonheid te laten beginnen (en nog meer met een citaat over schoonheid die troost is). Een heleboel cultuurvormen hebben niets met schoonheid of troost te maken.

Ik zou niet over dat inleidend citaat gestruikelde zijn als ik het niet kenmerkend vond voor een veel te beperkte opvatting over cultuur die (nog maar eens) in dit 'contract' opduikt. Cultuur is veel meer dan 'het schone', 'het troostende'. Cultuur is alles. Uw behangpapier en gordijnen, het 'Eigen haard is goud waard'-opschrift op de schouw van uw grootouders, Walter Capiau, de bejaardenzorg, de design van uw auto en de prullaria waarmee u hem 'individualiseert', een kattenclub, het laatste stuk van Jan Fabre, surfen op het Internet, uitzicht en inhoud van dit blad: het is allemaal cultuur. Maar wat cultuur niet is, is het laagje verfraaiende vernis dat 'schoonheid' en 'troost' voortbrengt. Dat hoort, en dan nog alleen in een erg oubollige burgerlijke opvatting die dateert uit vorige eeuw, bij een bijzonder klein stukje van die cultuur, ook wel bekend als 'de schone kunsten'.

Niet alleen wordt met dit inleidend citaat van Deleu cultuur tot schoonheid gereduceerd, men introduceert ook nog dat hoogst dubieuze begrip van troost. Troost voor wat? Deleu stelt, met Dostojewski, dat alleen schoonheid de wereld kan redden. Ik ken Deleu slecht, maar Dostojewski beter, en dus weet ik dat hij het over de door God en gebod verlaten wereld had. Kunst was bij hem niets anders dan methadon voor de religie. Kan men het hier ook zo bedoeld hebben? Men heeft mij toch niet per vergissing het verkeerde 'cultureel contract' toegestuurd? Dit is toch geen ontwerp-tekst van Luc Martens? Maar nee, want ik herinner mij dat ik in andere delen van *Het Sienjaal* op een haast even apocalyptische wereldvisie stootte als die van Dostojewski: "De verkrummeling, de verikking, de angst staan op storm op de maatschappelijke barometer. Onze samenleving wordt beheerst door de dynamische troïka van economie, technologie en reclame", schrijven Maurits Coppieters en Norbert De Batselier. En de schuld ervan ligt natuurlijk bij

de globalisering van de economie.

Ik weet het: sinds begin jaren '80 zit links in het defensief. Het heeft het er niet beter op gevonden dan de analyse van rechts klakkeloos over te nemen. Reagan, Thatcher, Verhofstadt hebben ons doen geloven in de oppermachtige globale economie. Maar, schrijven Paul Hirst en Graham Thompson in hun recente *Globalisation in Question* (Blackwell, 1996), de oncontroleerbaarheid van transnationale bedrijven die alleen aan marktmechanismen zouden gehoorzamen is grotendeels een mythe. Bedrijven als Toyota of Mercedes zijn nog altijd aan hun land van herkomst gebonden. Zelfs in de markt met het makkelijkst te transporteren produkt: geld namelijk zijn er enorme *nationale* verschillen in interestvoeten. Wij leven niet in een globale, maar internationale economie. De staat, nationaal zowel als supra-nationaal, heeft nog altijd (misschien zelfs meer dan ooit) een enorme invloed. 50% van het Bruto Nationaal Produkt van Westerse landen passeert nog altijd via de staat. De mythe dat de staat machteloos is echter een handig excuus voor politici om een economische modernisering door te drukken en tot een economische herverdeling te komen ten voordele van de rijken. Het is een publiek geheim dat één verdrag een einde kan maken aan de huidige casino-economie: een nieuw Bretton-Woods over vaste wisselkoersen namelijk. Niemand twijfelt eraan dat de G-7 regeringen dat perfect kunnen beslissen op één van hun vergaderingen. Zoals er ook niemand aan twijfelt dat zij dat niet *willen*. "The fault, dear Brutus, lies not in the economic stars, but in ourselves that we make a mess of things", besluit de Shakespeare-parafaserende recensent van de *Financial Times* zijn bespreking van het boek van Hirst.

Het is dan ook vreemd te merken dat terwijl de 'maakbaarheid' van de wereld een sleutelwoord is in *Het Sienjaal* er tegelijk druk met het onoverwinnelijke spook van de moderniteit gezwaaid wordt. Een moderne demon die deze keer niet de spleetjstanden van Verhofstadt, maar het bonte Dash-Brillo-Ajax jasje van de "arrogante en egoïstische" reclame heeft. (Een wat al te evidente tegenstander overigens, want wie haat er niet de reclame, wie zapt er niet van

weg?) In het 'cultureel contract' is dit natuurlijk een goede aanleiding om uit te pakken met een al even duistere visie op het hedendaagse culturele veld dat "gekenmerkt wordt door processen van internationalisering, professionalisering, individualisering, esthetisering, en commercialisering". En wat is daar dan het tegengif voor: Deleus troost van de cultuur natuurlijk. En meteen de vijf sleutelbegrippen (A-F) van het 'cultureel contract'.

Dit is, zacht gezegd, een toch wel erg ramme-lende en simplistische wereld- en cultuurvisie. Men demoniseert de modernisering en ontwerpt als een soort spiegelbeeld de eigen alternatieven. Noodzakelijkerwijze staan die dan in een zwart-wit relatie tot de moderniteit. Overdrijf dat dualisme wat (zoals Tobback doet in *Zwart op Wit*) en je zit verdomd dicht bij erg conservatieve, zelfs extreem-rechtse standpunten. Pre-VTM, pre-Reagan, pre-1789, pre-historie: het zijn maar kleine stapjes voor nostalgici. Ik geloof dat maakbaarheid van de wereld iets heel anders betekent dan demonisering van al wat modern of economisch is. Het is integendeel de economie terug temmen, ze tot middel maken, en niet tot doel op zich. De economie tot middel maken betekent echter dat men op een genuanceerde manier de voordelen van de moderniteit moet willen accepteren om vervolgens te trachten de nadelen ervan op sociaal en ecologisch vlak weg te werken. (Ook de voor- en nadelen dus van de reclame!) De Batselier blijft in zijn toespraak op het statutair SP-congres van 10 december '95 jammer genoeg steken in de analyse dat de concurrentie doel op zich is geworden. Wel, vergeet de mythe even. Kijk naar de realiteit: het is in heel wat benardere omstandigheden o.m. Keynes en Roosevelt gelukt om de economie inderdaad terug tot middel te maken. Zijn er werkelijk redenen waarom het nu niet zou kunnen?

Het spook van de troost

Als antwoord op de demonische moderniteit worden er in het 'cultureel contract' à la carte een aantal zeer algemene principes aangereikt waar op het eerste gezicht iedereen wel akkoord mee kan gaan: democratisering, emancipatie, verdraagzaamheid, perfectibiliteit, participatie en

creativiteit. Tenminste ik zou er akkoord mee kunnen gaan als ik er niet telkens weer het spook van een erg reductieve vorm van oubollige burgerlijke cultuur (zoals in het citaat van Deleu) zag in opdoemen. Dat soort (hogere) cultuur dat iedereen via emancipatie en actieve participatie opgedrongen moe(s)t worden in naam van de perfectibiliteit. Ik weet het wel; er staat dat met emancipatie grotere zelfbepaling en zelfverwerkelijking bedoeld wordt, dat mensen zelf moeten participeren, dat perfectibiliteit impliceert dat men zich op grond van eigen inzichten moet verbeteren. Helaas zijn de gehanteerde begrippen erg zwaar beladen door de oude verlichtingsidealen. Toen iedereen, bepaald niet naar eigen inzicht, desnoods zelfs met geweld, geëmancipeerd, tot participatie gedwongen moest worden om een zogenaamd hogere cultuurvorm te accepteren.

Misschien moet dringend Pierre Bourdieu's *La Distinction* (nóg) maar eens doorworsteld worden om te beseffen wat cultuur werkelijk is. Niet één of andere vorm van 'hogere' mens zijn, maar een serie sociale spelen, waarbij wij ons omwille van afkomst, gewoonte, voorkeur of snobisme bij een sociale groep aansluiten. En dat kan zowel die van de trouwe bezoekers van De Singel, de Hell's Angels, of de Wittekerke-fans zijn. Vanuit ons eigen kleine cultuurkringetje mogen wij van de andere groepen rustig het onze denken, maar het is belangrijk te beseffen dat maatschappelijk gezien al die culturen evenwaardig zijn. Een uitdrukking uit het 'cultureel contract' als de kloof tussen "cultuur en het leven van alledag verkleinen" is dan ook onzin, en vertrekt vanuit het aloude elitaire cultuurbegrip. Idem dito voor het gezeur over drempelverlaging. Het leven van alledag is precies de cultuur, en net even veel waard als de meest onalledaagse kunstuiting.

Niemand mag een cultuur of cultuuruiting door de strot geduwd krijgen. 'Wittekerke' niet, maar Dostojewski al evenmin. Beiden moeten gelijke rechten, gelijke plichten en gelijke kansen krijgen. En dat geldt in de twee richtingen: wij dienen Wittekerke met zijn 2 miljoen kijkers even ernstig te nemen als een roman van Dostojewski of bijvoorbeeld een hypnose-performace van Matt Mullican met tien toeschouwers.

Maar omgekeerd moet zo'n performance ook dezelfde kansen krijgen om gezien te worden, om door te kunnen gaan, als probleemloos massa-entertainment.

Een absolute voorwaarde daartoe is dat de overheid afstapt van criteria om cultuuruitingen te beoordelen. Kwalitatieve criteria (waardeoordelen) even goed als kwantitatieve (toeschouwerscijfers) zijn uit den boze. Cultuur is noch een troost voor de moderne tijd noch het massaproduct van kijkcijfers, het is het leven zelf in al zijn diversiteit. Er is een mooie uitspraak van de Franse schilder Gustave Courbet, oud-strijder van de revoluties van 1848 en 1870: "L'état ne connait rien de l'art". Het is een slogan die men bijzonder groot op de gevel van het cultuurministerie zou moeten beitselen. De overheid moet er eindelijk maar eens van afzien om enige culturele voor- of afkeuring uit te drukken. Al wat er moet gebeuren is het mogelijk maken van cultuuruitingen, op een zo neutrale en passief mogelijke manier.

Ik hoor de (neo-)reactionairen al steigeren. Betekent dat dan al die cultuur- en kunstuitingen evenwaardig zijn? Geenszins. Maar het is niet de taak van de staat, van de overheid en haar cultuurcommissarissen, maar van het publiek en de kritiek om uit te maken wat kwaliteit heeft en wat niet. De overheid mag de cultuuruitingen alleen mogelijk maken. Soms zal dat veel inspanning vragen en soms, bij iets dat goed in de markt ligt, geen enkele. Het enige basisprincipe moet zijn dat het publiek de kans moet krijgen om er aan deel te nemen. Aan alles, wat het ook mag zijn. Actief of passief. Populair of elitair. Of het publiek wil meedoen, en wat het ervan vindt,

moet het zelf bepalen.

Het onderwijs is evident belangrijk. Maar ook dat mag geen indoctrinatie in de schone, troostende 'hogere' cultuur blijven. Onderwijs moet opvoeding tot mondigheid zijn: het individu moet in staat zijn zelf de cultuur en cultuuruitingen te kiezen die hem zinnen. Dat betekent evident dat hij of zij ook (op een boeiende manier!) kennis moet maken met cultuuruitingen die niet tot zijn of haar gewone culturele kringetje behoren (dat kan voor sommigen ook betekenen eens dringend naar 'Wittekerke' kijken). Ook het onderwijs moet op cultureel vlak informatie en keuzemogelijkheden aanbieden, niet normen opdringen. Nogmaals: er bestaat maatschappelijk gezien geen 'betere' cultuur.

De overheid ijvert echter nog altijd voor de gelijkenschakeling van iedereen, voor het opdringen van het oubollige idee van de ene troostende cultuur, die methadon voor economische slaven. In afgezwakte vorm blijven de echo's daarvan doorklinken in het 'cultureel contract'. Waar het werkelijk op aan komt, is om ook op cultureel vlak aan iedereen zonder uitzondering gelijke kansen (ook economisch!), gelijke rechten en gelijke plichten te geven. Misschien moeten wij ons inspireren op wat Ernest Gellner in zijn *Conditions of Liberty* schrijft. Voor hem is de 'civil society' een maatschappij waar politieke centralisatie en economische decentralisatie elkaar wederzijds corrigeren. Waar allebei, politiek én economie, slechts een middel zijn én geen doel. Het enige doel van een maatschappij is niet de economie en nog veel minder de politiek. Het enige doel van een maatschappij is cultuur. In de meest brede zin van dat woord.